

УДК 338.24:316.1

РОЛЬ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**Поснова Т.В., к.е.н.***Університет Державної фіскальної служби України*

У статті досліджується роль середнього класу в системі економічної безпеки, адже середньому класу належить першочергова роль як вирішальної сили, що обумовлена його функціональними особливостями у системі цільових орієнтирів економічної безпеки, принципами функціонування та способами впливу, у результаті чого забезпечується захищеність від загроз та небезпек різного характеру, стабільність, а також прогресивний розвиток державної системи. Оскільки середній клас являється одним із факторів забезпечення економічної безпеки, відповідно необхідним проведення ефективної державної політики у цій сфері, одним із напрямків якої є постійний моніторинг загроз та вироблення відповідних соціально-економічних інструментів їх попередження та подолання. На сьогодні саме державне регулювання ринку повинне забезпечити збільшення середнього класу, параметри якого стануть індикатором як власне економічної безпеки, так і в цілому трансформаційних процесів в економічній системі України. Також у статті обґрунтовується необхідність введення у систему індикаторів економічної безпеки такого показника як «частка середнього класу у загальній структурі населення». За його допомогою можна визначити рівень стабільності економічної системи. Зроблені висновки про те, що комплексна політика у сфері формування та розвитку середнього класу буде сприяти забезпеченню економічної безпеки держави. Адже саме середній клас представляє собою одночасно і наслідок, і найважливіший сегмент економічної безпеки держави, якій він забезпечує соціально-економічну стабільність у суспільстві, демократичні засади та реалізацію суспільних інтересів, інноваційних характер економічного розвитку. Середній клас повинен формувати характер української економіки та політичну структуру українського суспільства. Тому одним із головних національних інтересів України у сфері економіки повинно бути формування міцного середнього класу, що здатний в Україні відігравати таку ж саму роль, яку відіграє у розвинутих суспільствах, тобто стимулювати економічне зростання та стабілізувати суспільство.

Ключові слова: економічна безпека, середній клас, показники

УДК 338.24:316.1

THE ROLE OF THE MIDDLE CLASS IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY**Posnova T., PhD in Economics***Fiscal Service of Ukraine University*

This paper examines the role of the middle class in the system of economic security, because the middle class plays a primary role as a decisive force, due to its functional features in the system of economic security, principles of operation and methods of

influence, ensuring stability protection from various threats and hazards and progressive development of the state system. Since the middle class is one of the factors of economic security, it is necessary to conduct effective public policy in this area. One of their directions is constant monitoring of threats and developing appropriate social and economic instruments to prevent and overcome them. Today government regulation of the market should provide an increase in the middle class, the parameters of which will become an index of economic security as well as the transformation processes in the economic system of Ukraine. Also the article justifies the need to introduce such economic security index «the share of the middle class in the total population» to the system of indicators of economic security. It can be used to determine the level of stability of the economic system. We concluded that a comprehensive policy on formation and development of the middle class will promote economic security. As the middle class represents both a consequence and a key segment of economic security, it provides social and economic stability in society, democratic principles and the implementation of public interest, innovative nature of economic development. The middle class should form the character of the Ukrainian economy and political structure of Ukrainian society. Therefore, one of the main national interests of Ukraine in economic area should be the formation of a strong middle class, able to play the same role in our country, as it plays in the developed societies, namely, foster economic development and stabilize society.

Keywords: economic security, the middle class, indicators

Актуальність теми. Проблема економічної безпеки має глибоке історичне коріння, однак і для сучасного часу вона є актуальною. Адже першочергові інтереси будь-якої держави полягають у забезпеченні конституційного устрою, суверенітету та територіальної цілісності, у нарощуванні національної міцності та послабленні загроз національній безпеці, у підтримці політичної, економічної та соціальної стабільності.

6 травня 2015 року була прийнята оновлена «Стратегія національної безпеки України», яка спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, і Стратегією сталого розвитку «Україна - 2020» [1, 2,3].

Основним завданням цієї стратегії є формування та підтримка сил щодо забезпечення національної безпеки, внутрішніх та зовнішніх умов, сприятливих для досягнення стратегічних національних інтересів, реалізація яких можлива на основі розвитку економіки, адже без достатнього економічного потенціалу досягнення національної безпеки

країни не уявляється можливим. Як показує світовий досвід, забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства, тому забезпечення економічної безпеки належить до найважливіших національних пріоритетів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Високий ступінь економічної та політичної рівноваги сучасних країн з ринковою економікою досягається за допомогою існування стійкого соціального утворення – середнього класу. З чим і пов'язаний інтерес до проблеми представників з боку вчених та політичних діячів. Дослідження середнього класу займалися такі вчені-економісти, політологи та соціологи як С. Макеев, Е. Лібанова, В. Хмелько, Я. Жаліло, А. Стегній, Л. Овчарова, В. Радаєва, І. Разумков, Р. Ривкіна, В. Репке, Г. Спенсер, А. Тойнбі, Л. Ерхард та ін. Разом з цим, роль середнього класу у системі економічної безпеки досліджена не достатньо.

Мета роботи: дослідити та проаналізувати роль середнього класу в системі економічної безпеки та принципи його функціонування.

Викладення основного матеріалу дослідження. У системі економічної безпеки середньому класу належить першочергова роль як вирішальної сили, що обумовлена його функціональними особливостями у системі цільових орієнтирів економічної безпеки, принципами функціонування та способами впливу, у результаті чого забезпечується захищеність від загроз та небезпек різного характеру, стабільність, а також прогресивний розвиток державної системи.

Пріоритетними функціями середнього класу в системі економічної безпеки є стабілізуюча, регулююча, консолідуюча та інноваційна функції. Крім перерахованих функцій йому притаманні перерозподільча, інвестиційна та споживча функції (рис.1).

Виходячи із функціональних особливостей представників середнього класу, вбачається доцільним виділення принципів, активація яких обумовлює особливості його функціонування в контексті забезпечення економічної безпеки (рис.2).

Таким чином, необхідно визначити способи впливу середнього класу на економічну безпеку. До них відносяться:

Рис. 1. Роль середнього класу в системі економічної безпеки

Розроблено автором

- інноваційний потенціал середнього класу, що забезпечує збільшення частки витрат за допомогою збільшення бюджетної частини держави;

- інвестиції, за допомогою яких буде підвищуватися рівень розвитку інноваційної діяльності, забезпечення власними джерелами фінансування;

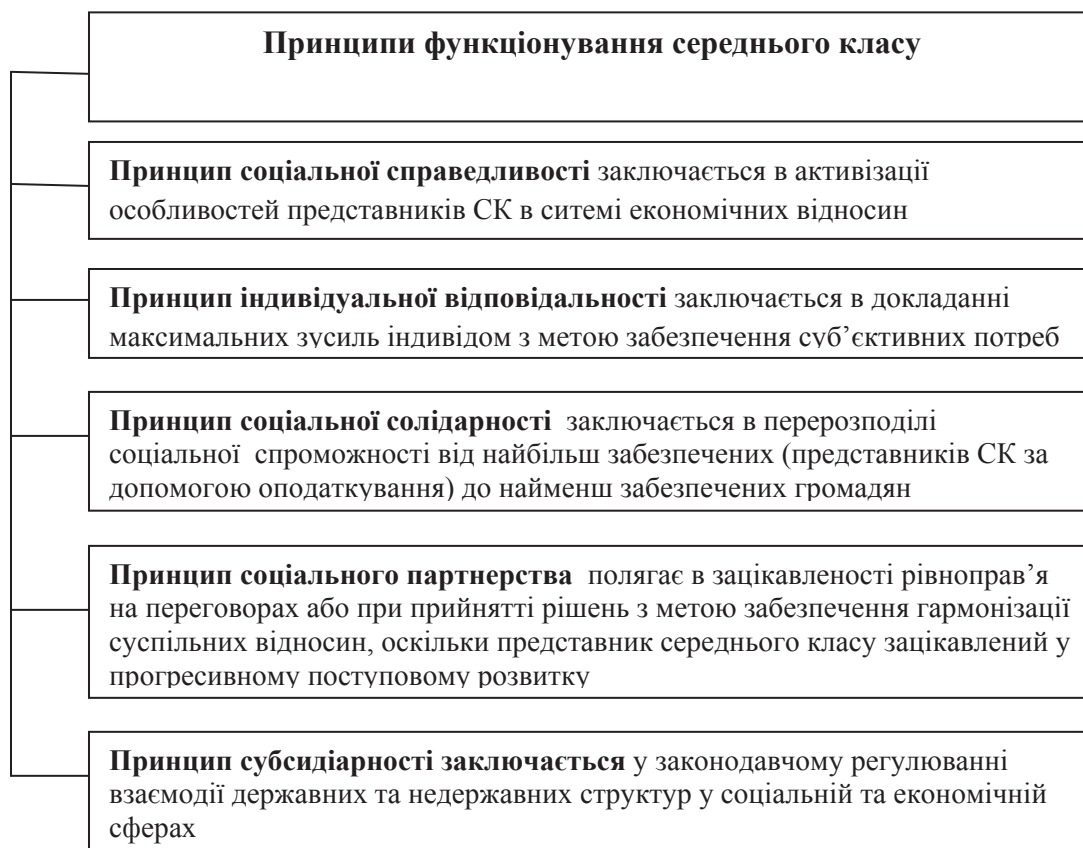
- рівень та якість життя населення, що забезпечує не тільки загальний добробут, але і скорочення диференціації населення, збільшення ВВП та ВВП на душу населення;

- розвиток малого та середнього підприємництва сприяє забезпеченню стабільності виробничого процесу, збільшенню конкурентоздатності малих та середніх виробництв з метою якісного задоволення потреб населення;

- за допомогою оподаткування буде забезпечена інвестиційна активність населення, стан державного бюджету, реалізація державних програм та найважливіші соціально-економічні процеси;

- соціальна забезпеченість дозволить попередити соціальну напругу суспільства, що існує через надмірну диференціацію населення;

- ділова активність забезпечить не лише збільшення частки грамотних висококваліфікованих спеціалістів, що прагнуть до саморозвитку та розвитку державної системи, але й збільшення частки зайнятих в економіці, а також повній задоволеності населення соціально-економічним розвитком держави.

*Рис. 2. Принципи функціонування середнього класу в системі економічної безпеки
Розроблено автором*

Таким чином, система засобів впливу середнього класу на економічну безпеку обумовлює захищеність державної системи від загроз та небезпек різного характеру, забезпечуючи стабільність та розвиток державної системи, скорочення соціальної напруги, прогресивний розвиток науково-технічного потенціалу країни.

Виходячи із сукупності функцій, принципів існування та способів впливу, можна зробити висновок, що середній клас дійсно є прогресивною силою суспільства, тим самим забезпечуючи економічну безпеку держави.

Отже, стабільний поступаючий розвиток сучасного суспільства неможливий без формування значного прошарку середнього класу. Становлення цього прошарку в Україні пов'язувалось передусім з

економічним розвитком країни в рамках моделі ліберальних реформ, яка реалізовувалась в Україні з початку 90-х років. Яка ж частина економічно активного населення сьогодні володіє у найбільшій мірі тими даними, що нагадують середні класи в розвинутих країнах? Для цього необхідно використати комплексний підхід до оцінки середнього класу. Основними його ознаками у сучасних країнах є рівень доходу, особиста свобода, самостійна економічна діяльність, наявність власності, освіта. У цілому, цей масив даних дозволяє побудувати ланцюг ознак:

- матеріальні ресурсні ознаки: рівень доходів, рівень майнової забезпеченості;

- нематеріальні ресурсні ознаки: рівень освіти та професійно-кваліфікаційна позиція;

Згідно до вітчизняної методики належність до середнього класу українських громадян до середнього класу визначається передусім рівнем доходу, що дозволяє забезпечити свої сім'ї таким переліком товарів і послуг:

- харчування, яке за калорійністю та структурою відповідає фізіологічним нормам;

- необхідний мінімум побутової техніки;

- можливість придбати автомобіль, хоча б вітчизняну марку або стару іномарку середнього класу;

- наявність окремої квартири та можливість покращити житлові умови шляхом обміну житлової площі на більшу з доплатою або оплатити ремонт;

- можливість надати дітям додаткові до основних освітні послуги;

- можливість у додаток до безкоштовних забезпечити деякі платні послуги охорони здоров'я;

- можливість оплатити путівку у вітчизняний будинок відпочинку середнього рівня комфортності або побудувати невеликий будиночок на присадибній ділянці.

Необхідно відзначити, що цей набір значно поступається набору товарів та послуг, що характерні для середнього класу у розвинутих країнах. Разом з цим і такий набір доступний порівняно невеликій частці українського суспільства.

Неоцінно констатувати той факт, що рівень життя середнього класу в Україні останнім часом погіршився. За даними Інституту демографії, до середнього класу в Україні належать люди, середньомісячний дохід яких не нижчий за п'ять прожиткових

мінімумів - 5 880 грн на особу. Однак за нинішньої ситуації ця цифра може виявитися надто низькою.

Щоб належати до середнього класу, українська сім'я повинна мати дохід 40 тис. грн на місяць, що менше 2 тис. дол. Такий рівень доходу дозволяє формувати витрати і накопичувати заощадження. Нижньою межею діапазону для середнього класу, очевидно, є 28 тис грн для сім'ї», – каже провідний експерт інформаційно-аналітичного центру Forex Club в Україні Андрій Шевчишин [5].

Інший спосіб визначення середнього класу – це думка людини про себе. Адже думати про належність до середнього класу лише на основі об'єктивних критеріїв є помилковим. Середній клас – це особливий спосіб життя, самовідчуття, уявлення про себе, про свої можливості, про свої сили. Виходячи з цього, велику роль при ідентифікації середнього класу відіграють суб'єктивні показники.

У 2015 році Центром Разумкова було проведено опитування населення України щодо віднесення себе до середнього класу за критеріями визначення та самовизначення (рис. 3). Так, у 2014 році до вищого класу себе віднесло 0,8% населення, до середнього класу – 48,7%, до нижчого – 34,7%, не визначились – 15%.

Рис.3. Середній клас: критерії визначення та самовизначення. Відношення до відповідного класу людей за самовизначенням

Джерело: [7]

На питання: чому Ви віднесли себе до середнього класу серед тих хто відносить себе до середнього класу, найбільша частка людей – 31,7% вважає свій середній рівень доходу (рис. 4).

*Рис.4. Відсоток тих, хто відніс себе до середнього класу
 Джерело: [7]*

На питання: за якими ознаками в першу чергу людину можна віднести до середнього класу? - найбільша частка опитаних вважає, що такою ознакою є рівень доходів та розмір майна, яким вона володіє. Серед усіх опитаних ця частка складає 45,6 %, серед тих, хто відносить себе до середнього класу – 43,7%, серед нижчого класу – 51,1 % (рис. 5).

*Рис. 5. Результати опитування за ознаками, за якими людину можна віднести до середнього класу
 Джерело: [7]*

За даними соціологічних досліджень, представники середнього класу більше витрачають на сферу послуг, книги, культурні заходи, побутову техніку, одяг, взуття, навчання та страхування.

Бідніші верстви населення більшу частку доходу витрачають на їжу і комунальні послуги, після чого в них майже не залишається заощаджень. Водночас, незалежно від критерію, частка представників середнього класу в Україні значно нижча, ніж в інших державах. До того ж вона активно скорочується протягом останнього року. За даними різних джерел частка такого населення коливається від 5 % до 25 %. У розвинених країнах - 50-60 % [4].

У розвинених країнах середній клас визначається не стільки за номінальним доходом, як за відношенням до доходів решти громадян. Наприклад, у США прожитковий мінімум (межа бідності) для сім'ї з чотирьох осіб у 2012-му становила \$23,5 тис. на рік. Після перевищення цієї межі удвічі домогосподарство втрачає право на отримання будь-якої державної допомоги, і саме з цієї межі зазвичай починається середній клас. За даними Бюро перепису населення США, домогосподарств, які мають два – чотири прожиткових мінімуми на члена сім'ї, 30,5 %. До так званого верхнього середнього класу, який має 4–7,5 прожиткового мінімуму належать ще 25,1 % американців [6].

В Україні рівень середньодушових доходів на члена сім'ї понад три прожиткових мінімуми у 2013 році мали 7,1 % мешканців, два-три – 21,4 %. Водночас розподіл населення на соціальні групи за рівнем середньомісячного доходу в наших реаліях наштовхується на серйозні проблеми. Насамперед ідеться про різну купівельну спроможність того самого рівня доходу на члена сім'ї. Наприклад, при 2 тис. грн середньодушового доходу на місяць сім'я з трьома дітьми в селі, що має 10 тис. грн доходу, може вважатися заможною (часто це п'ять – сім еквівалентів середньої заробітної плати у відповідній місцевості), тоді як родина з однією дитиною та 6 тис. грн середньомісячного доходу (що ледве перевищує одну офіційну середню заробітну плату в Києві) належатиме до малозаможних. Стратифікація суспільства за рівнем доходів наражається також на нерівномірність співвідношення легальних і тіньових доходів різних категорій громадян та їх різноманітністю (адже неврахованим статистикою доходом є не лише конверти, а й надходження від особистого підсобного господарства в селі чи неосновної зайнятості членів домогосподарства). На Заході ці фактори значно менш значущі.

ВВП на особу за паритетом купівельної спроможності в Україні у 2013 році був у 2,25 рази вищим, аніж за номіналом. У Сполучених Штатах вони ідентичні, отже, отримуємо коефіцієнт 2,25, на який потрібно помножити середньодушові доходи в Україні, щоб отримати їх еквівалент для США. У 2012-му до середнього класу в Америці зараховували ті домогосподарства, які мають середньорічний дохід на члена сім'ї \$11,8 тис. і більше. В Україні при перерахунку за коефіцієнтом 2,25 згадані вище 28,5 % громадян мали дохід \$7,7 тис. і більше. Це дещо менше, ніж у середнього класу США, але, по-перше, наш середній клас справді бідніший від американського, а по-друге, на відміну від того має значні приховані доходи. Схожа ситуація виходить, якщо порівняти й з Німеччиною, де до середнього класу відносять домогосподарства з рівнем доходу на члена сім'ї €7,2–15,3 тис. на рік. Коли врахувати різницю ВВП на особу за номіналом та ПКС в Україні й Німеччині, яка дає коефіцієнт 2,35, то згадані 28% наших співгромадян мають дохід, що еквівалентний €6 тис. і більше, що зіставно із середнім класом у ФРН. Інша річ, що там його представників 58% [6].

Недавнє дослідження компанії TNS свідчить, що в Україні кількість представників середнього класу – вищого середнього прошарку – на початку 2015 року досягла найнижчого значення за останні чотири роки – 9 %. Більше того, змінилися не лише фінансові можливості українців, а й суб'єктивна оцінка свого становища у суспільстві. «Протягом останнього року збільшилася кількість українців, які вважають своє становище в суспільстві низьким - 25% у першому кварталі 2015 року проти 17% у першому кварталі 2014 року», - відзначають автори дослідження [4].

Справжню загрозу розмивання середнього класу в Україні, як, до речі, й на Заході, становить зростання останнім часом «прекаріату» – нового соціального прошарку, що виділяється із середнього класу. Це зазвичай молоді люди, які здобули вищу часто досить престижну освіту, але так і не змогли знайти достойну чи постійну роботу за спеціальністю та з відповідною середньому класу оплатою. Зростання прекаріату знаходить відображення в дедалі непропорційнішій частці безробітної молоді та суттєво дестабілізує соціальну ситуацію в європейських країнах. Саме вона стає соціальною базою масових виступів та заворушень на вулицях міст навіть заможних європейських країн [6].

Тому, розглядаючи середній клас у якості одного з факторів забезпечення економічної безпеки, є необхідним проведення ефективної державної політики у цій сфері, одним із напрямків якої є постійний моніторинг загроз та вироблення відповідних соціально-економічних інструментів їх попередження та подолання. На сьогодні саме державне

регулювання ринку повинне забезпечити збільшення середнього класу, параметри якого стануть індикатором як власне економічної безпеки, так і в цілому трансформаційних процесів в економічній системі України. Зокрема, доцільним вважається введення у систему індикаторів економічної безпеки такого показника як «частка середнього класу у загальній структурі населення». За його допомогою можна визначити рівень стабільності економічної системи. Феномен середнього класу у якості механізму економічної безпеки визначає його частку у населенні країни не менше 60%, що верифікується з досвідом світового розвитку та експертними даними.

На нашу думку, для забезпечення економічної безпеки держави через призму формування та розвитку середнього класу, державі необхідно створити систему відповідних організаційно-економічних інструментів (табл.2).

Таблиця 2 - Організаційно-економічні інструменти забезпечення економічної безпеки через призму формування та розвитку середнього класу

Під-системи	Задачі	Заходи, направлені на збільшення частки середнього класу
ЕКОНОМІЧНА	<ul style="list-style-type: none"> – зниження диференціації доходів населення; – зниження рівня бідності; – зниження рівня диспропорцій оплати праці у міжгалузевому аспекті та кваліфікаційно-освітньому рівнях зайнятих в економіці; – розвиток малого та середнього підприємництва; – розвиток інноваційного потенціалу галузей економіки. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Введення прогресивної шкали оподаткування; встановлення довірчих відносин між бізнесом та державою на основі гарантій та пільг. 2. Введення галузевого коефіцієнта оплати праці в залежності від виду роботи та освітньо-кваліфікаційного рівня; збільшення рівня зарплати в бюджетних секторах економіки до рівня нижнього порогу доходу середнього класу.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА	<ul style="list-style-type: none"> – Підвищення рівня якості життя економічно активних верств населення; – скорочення рівня бідності; – забезпечення доступності та якості платних послуг: охорони здоров'я, освіти, культури, спорту тощо; – формування прошарку висококваліфікованих спеціалістів; – зниження напруги на ринку праці. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Модернізація прожиткового мінімуму та його переведення у соціальну корзину та відповідно, розрахунок величини соціального мінімуму. 2. Збільшення мінімального розміру оплати праці до величини соціального мінімуму. 3. Збільшення допомоги на дітей усіх категорій, в тому числі для жінок, що знаходяться у дикретній відпустці та відпустці по догляду за дитиною. 4. Розробка та реалізація механізму управління та коригування освітньої підсистеми з метою формування та розвитку ефективного середнього класу.

Розроблено автором

Висновок. Виходячи із сукупності функцій, принципів існування, методів та інструментів впливу, можна зробити висновок, що середній клас дійсно є прогресуючою силою соціально-економічного розвитку суспільства, таким чином забезпечуючи економічну безпеку держави.

Отже, комплексна політика у сфері формування та розвитку середнього класу буде сприяти забезпеченню економічної безпеки держави. Саме середній клас повинен формувати обличчя та характер української економіки та політичну структуру українського суспільства. Тому одним із головних національних інтересів України у сфері економіки повинно бути формування міцного середнього класу, що здатний в Україні відігравати таку ж саму роль, яку він відіграє у розвинутих суспільствах, тобто стимулювати економічне зростання та стабілізувати суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Указ Президента України. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
2. Указ Президента України. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011
4. В Україні скорочується середній клас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tns-ua.com/news/v-ukraine-sokrashhaetsya-sredniy-klass>
5. Дубенська О. Економіка після Майдану. Населення України. В лещатах бідності та економії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/07/15/550667/>
5. Крамар Олександр. Рушійна сила європейських перетворень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/124567/PrintView>
6. Середній клас в Україні: Критерії ідентифікації. Центр Разумкова, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/1416488104_file.pdf
7. Toynbee A. A Study of History. L., 1939, V. VIII, p. 338 — 340.